

КОЛОДОЧКА

Леонід Олександрович – доктор біологічних наук, провідний науковий співробітник відділу акарології Інституту зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАН України

КОВТУН

Михайло Фотійович – доктор біологічних наук, головний науковий співробітник відділу еволюційної морфології Інституту

ХАРЧЕНКО

Віталій Олександрович – кандидат біологічних наук, завідувач відділу паразитології, заступник директора Інституту

ІВАНОВА

Вікторія Анастолівна – вчений секретар Інституту

Член-кореспондент НАН України
Ігор Андрійович Акімов

ШЛЯХ ЗООЛОГА

До 80-річчя члена-кореспондента НАН України І.А. Акімова

19 липня виповнилося 80 років відомому українському зоологу, акарологу, заслуженому діячу науки і техніки України, директору Інституту зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАН України Ігорю Андрійовичу Акімову. Пропонуємо розповідь колег про життєвий шлях зоолога-натураліста, вченого, організатора науки.

Ігор Андрійович Акімов народився 1937 р. у Києві в сім'ї вчителів. Захоплення живою природою почалося у майбутнього вченого-зоолога ще в дитинстві, і він проніс його через усе життя, пройшовши шлях від юного натураліста до вченого, члена-кореспондента і директора Інституту зоології НАН України. Син Андрія Кузьмича і Людмили Йосипівни Акімових сприймав тваринний світ як диво, весь час намагаючись заселити ним квартиру. Батьки мудро підтримували захоплення хлопця, і невдовзі він став членом зоологічного гуртка Республіканської станції юних натуралістів, що на вул. Вишгородській, 19 (тепер – Еколого-натуралістичний центр). Можна лише уявити захват хлопця, коли він під час літньої практики вперше побував у наметовому таборі. Станція, як потім і Палац піонерів, були не тільки центрами позашкільного виховання учнів, а й справжніми кузнями майбутніх кадрів біологів-науковців і педагогів. Її вихованцями були професори М.А. Воїнственський, Л.О. Смогоржевський, Л.О. Смогоржевська, В.П. Шарпило та багато інших відомих зоологів. Можна навіть говорити про кілька поколінь українських біологів, які вийшли з цих закладів. Керівники гуртків станції підтримували і спрямовували потяг своїх вихованців до дослідницької роботи. У 1954 р. деякі з них стали учасниками Всесоюзної виставки досягнень народного господарства. Їхні експонати були виставлені у павільйоні юних натуралістів і їм, у тому числі й дев'ятикласнику Ігорю Акімову, на виставці у Москві вручили медалі учасників ВДНГ СРСР.

Майбутнє було визначене, і в 1955 р. успішний випускник середньої школи № 25 вступає на біофак Київського державно-

На екскурсії у Пуці-Водиці. 1953 р.

го університету. Мрія здійснилася. Його вчителями стали відомі українські зоологи — академік О.П. Маркевич, професори О.П. Кришталь і Б.М. Мазурмович, які назавжди прищепили йому любов до самостійного мислення. Вміння знаходити причини й наслідки явищ і подій, започатковані ще в юнацькі роки вихованням на Станції, стали завдяки викладачам КДУ основою менталітету студента. Та не тільки це. Професор О.П. Кришталь всіляко заохочував ініціативу студентів, виховував відповідальність і практику керівництва. Саме він довірив студентові V курсу Ігорю Акімову очолити експедицію кафедри зоології безхребетних зі збору матеріалів для дисертантів-ентомологів і для своєї дипломної роботи з ектопаразитів птахів. Для хлопця це була важка, але корисна школа.

Подальше навчання проходило в аспірантурі на кафедрі зоології безхребетних. Більшу частину аспірантського терміну молодий науковець жив і працював на навчальній базі в Канівському заповіднику, серед чудової природи Черкащини. Саме там остаточно сформувалися навички самостійної дослідницької роботи і наукового мислення, закладено основи майбутньої кандидатської дисертації. На базі під Каневом і в далеких експедиціях Ігор Андрійо-

вич усе більше набирався досвіду науковця й керівника. Це стало в пригоді після закінчення аспірантури, коли він упродовж 1963—1966 рр. працював старшим науковим співробітником у лабораторії арахно-ентомології Київського університету. Згодом Ігор Андрійович казав: «Університет допоміг мені здійснити мрію...». Лабораторія стала осередком молодих ентузіастів-дослідників. У різні часи в ній працювали майбутні відомі зоологи В.Г. Долін, Л.І. Францевич, Г.Й. Щербак, С.В. Кононова, В.М. Лоскот та ін.

Сьогодні Ігор Андрійович Акімов — видатний фахівець з фундаментальної та прикладної акарології, еволюційної і функціональної морфології, екології та еволюції тварин і зоопаразитології, а також з проблем охорони біорізноманіття і заповідної справи. Перша сходинка у визнанні вченого науковою спільнотою — захист кандидатської дисертації — була подолана ним у 1965 р., друга — захист докторської, — у 1979 р. У 1966 р. сталася ще одна знаменна подія — І.А. Акімов стає співробітником Інституту зоології АН України. Це був початок нового етапу його наукового життя, який відкрив нові можливості і широкі перспективи у вивченні тваринного світу та участі у творчому житті установи, адже протягом двох років він був ученим секретарем Інституту та спецради. За ініціативою Ігоря Андрійовича і як результат його організаційної наполегливості, в 1968 р. було створено лабораторію акарології. Це об'єднало творчі зусилля різних спеціалістів у рамках єдиного підрозділу і підвищило наукову віддачу колективу, що працював над дослідженням різних боків однієї проблеми. Згодом мету було досягнуто — лабораторія стала одним із загальноновизнаних центрів акарологічних досліджень Європи. У 1978 р. лабораторію акарології було реорганізовано у самостійний відділ, який плідно працює і сьогодні. Це дозволило ще більше розширити й поглибити дослідження різноманітних груп кліщів.

І.А. Акімов брав активну участь у численних з'їздах, конференціях та симпозіумах з акарології, ентомології, паразитології, як вітчизня-

них, так і закордонних, де можна показати колегам свої досягнення, почути та обговорити нові думки, нові ідеї. У період становлення та розвитку лабораторії, а згодом і відділу, завдяки його зусиллям наукові досягнення українських акарологів ставали широко відомими. У відділі стажувалися колеги з Польщі, Чехії, Словаччини, Іспанії. Співробітники відділу, особливо молодь, у свою чергу, почали виїжджати до закордонних наукових центрів. Це створювало умови для проведення спільних досліджень, розробок і публікацій.

Разом зі своїми колегами Ігор Андрійович продовжував і експедиційну діяльність як у межах України, так і поза нею, збираючи не лише колекційний матеріал на Далекому Сході Росії, в Середній Азії та інших місцях колишнього СРСР, а й живих хижих кліщів, яких привозили для створення лабораторних культур і дослідження можливості використання цих акарифагів у біологічному методі боротьби зі шкідниками.

Спільно із своїми колегами і учнями І.А. Акімов пройшов десятки кілометрів дикими шляхами далекосхідної тайги, Забайкалля, українських і азійських степів. Через усе життя проніс він яскраві та гострі враження, відчуття єднання зі світом, легкість і свободу дихання, які залишилися від спілкування з природою, сформувавши особливий, природничий світогляд Ігоря Андрійовича.

Знаменною подією у своєму житті Ігор Андрійович вважає участь у 1981 р. в багатомісячному 24-му рейсі науково-дослідного судна «Академік Вернадський» у тропічній і субтропічній зонах Індійського океану, організованому НАН України. Учасники цієї комплексної експедиції, що збрала величезний цінний науковий матеріал, жартома називали її «рейсом на кораблі «Бігль», натякаючи на знамениту мандрівку Ч. Дарвіна. За півроку вони побували в Кенії (м. Момбаса), на Сейшелах (о-ви Праслін та Мае), о. Маврикій, Шрі-Ланка, Східне узбережжя Індостану, о. Мадагаскар, Мальдивські о-ви, Сінгапур, о. Сокотра (Йемен). Це був надзвичайний і незабутній досвід біолога-натураліста.

За роботою в лабораторії акарології. 1967 р.

У вирі щоденних організаційних справ Ігор Андрійович і сьогодні знаходить час для наукової роботи над теоретичними і прикладними проблемами зоології та акарології. За матеріалами досліджень він опублікував майже 250 робіт, серед яких 7 монографій, об'єднаних у циклі «Біологічні особливості практично важливих груп кліщів». Уперше ним було виконано поглиблене обґрунтування еколого-фізіологічного напрямку в еволюції систем органів акароїдних кліщів і на цій основі описано еколого-фізіологічні основи їхньої шкодочинності.

За багато років ним спільно з учнями було створено значний доробок праць з питань функціональної та еволюційної морфології ряду груп кліщів, деяких теоретичних питань з проблем захисту рослин від шкідників, епізоотичних та епідеміологічних проблем, зокрема, поширення вароозу бджіл та хвороби Лайма. Останні роки Ігор Андрійович очолює проект цільової комплексної міждисциплінарної програми НАН України з ідентифікації за допомогою біотехнологій молекулярних маркерів небезпечних для людини та тварин нематод-трихінел та їх картографування в Україні. Як людина, що звикла працювати з колективом, професор І.А. Акімов охоче передає молодим науковцям свій багатий науковий і методологічний досвід, накопичений за роки плідної творчої праці. Він підготував двох докторів і

В країні еремурусів.
Ак-Терек, Тянь-
Шань (Киргизстан).
1977 р.

На кордоні, у заповіднику «Дунайські плавні». 2004 р.

Заповідник «Кам'яні могили». 2005 р.

24 кандидатів наук, завдяки чому значною мірою було створено сучасну українську школу акарологів.

Співпрацюючи з вишами як викладач, науковий керівник і куратор науково-навчальної лабораторії екології Ігор Андрійович безпосередньо впливає на якість процесу підготовки молодих фахівців, спрямовує їхній інтерес до вивчення актуальних питань сучасного стану довкілля та відбирає найперспективніших з них для наукової роботи.

Цього року виповнилося 30 років з того знаменного дня (16 червня 1987 р.), коли І.А. Акімов узяв на себе нелегку ношу директора і наукового керівника Інституту зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАН України. Керівна посада не зіпсувала цю інтелігентну і мудру людину. Це були нелегкі часи для науки, і в тому, що Інститут не зник з наукової карти світу, а вижив і набирає міцності, неабияка його заслуга. На посту директора Ігор Андрійович приділяє багато уваги розвитку як традиційних, так і новітніх напрямів у зоології, вирішенню нагальних природоохоронних проблем. Одним із головних завдань директора він вважає всебічне спрямування зусиль на підтримання високого рівня досліджень в Інституті. Очолюючи загальноінститутські проекти з проблем моніторингу та раціонального використання ресурсів тваринного світу в умовах інтенсивного природокористування, Червоної книги України, збереження біорізноманіття та заповідної справи, І.А. Акімов висунув низку важливих ідей щодо включення режимних територій до мережі заповідних земель, природоохоронної конверсії військових полігонів тощо. Під його керівництвом та за його ініціативою в Інституті почали розбудовуватися наукові фондові колекції, які згодом стали частиною національного надбання країни. Новий науковий напрям – палеонтомологія, започаткований в Інституті в 2000 р. на основі вивчення інклюзів рівненського янтарю, виявився дуже перспективним і наразі досяг світового визнання. Як фахівець і експерт він бере участь у законотворчій діяльності. У 1990 р. І.А. Акімова було обрано

членом-кореспондентом НАН України, а в 1997 р. він став заслуженим діячем науки і техніки України.

Ігор Андрійович є членом Бюро Відділення загальної біології (ВЗБ) НАН України, головою Наукової ради з проблем заповідної справи і діяльності заповідників при ВЗБ НАН України, заступником голови Національної комісії з питань Червоної книги України, головою двох наукових рад, президентом Українського наукового товариства паразитологів, віце-президентом Українського ентомологічного товариства і головою секції акарології цього товариства. Багато років він був головою Київського товариства охорони природи.

Як головний редактор журналу «Вестник зоології» І.А. Акімов доклав чимало зусиль для підвищення рівня цього видання, популяр-

ного сьогодні не тільки серед вітчизняних зоологів. Публікація додаткових випусків журналу дозволила прискорити вихід великих за обсягом актуальних розробок фахівців. Сьогодні «Вестник зоології» публікує наукові праці англійською мовою і є одним з найкращих наукових періодичних видань України. В організації стабільної роботи часопису й підтриманні її на сучасному рівні є велика, а може, і вирішальна частка праці головного редактора.

Співробітники, колеги, друзі мають добру нагоду щиро привітати Ігоря Андрійовича Акімова з ювілеєм і побажати йому міцного здоров'я, невичерпної енергії й притаманного йому гумору, жаги до пізнання нового і широких перспектив у подальшому житті, нових досягнень на шляху обраних наукових напрямів, здібних учнів і послідовників.